

ORTAÖĞRETİM KURUMLARINDA GÖREV YAPAN TARİH ÖĞRETMENLERİNİN TARİH ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ (ISPARTA İLİ ÖRNEĞİ)

Şengül BÜYÜKBOYACI
Süleyman Demirel Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
Sengulbucukboyaci (at) sdu.edu.tr

ÖZET

Bu araştırma ile Isparta ili ortaöğretim kurumlarında görev yapan tarih öğretmenlerinin tarih ve tarih dersine dair (tarihsel) öğrenme ve düşünce gelişimi ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, bu araştırma ile orta öğretim okulu tarih konularının öğretiminde eleştirel ve yaratıcı düşüncenin geliştirilip kullanılması, eleştirel ve yaratıcı düşüncenin önündeki engeller, eleştirel ve yaratıcı düşünme yöntem ve teknikleri, öğretmenlerin eleştirel ve yaratıcı düşünceyi harekete geçiren etkinlikleri kullanma sıklıkları, gerekçeleri ve konu ile ilgili düşünceleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Tarih, Tarih Öğretimi, Yaratıcı Tarih öğretimi

Bucukboyaci, Ş. (2013). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Tarih Öğretmenlerinin Tarih Öğretimine İlişkin Görüşleri (Isparta İli Örneği). *Ulakbilge*, 1 (2), s.1-28.

THE IDEAS OF HISTORY TEACHERS ABOUT TEACHING HISTORY AT SECONDARY SCHOOLS (ISPARTA)

ABSTRACT

In this study, it was aimed to find out the secondary school history teachers' ideas related to learning and thought development about history and history lesson. Besides, the following issues were defined in this study: the ideas about developing and using critical and creative thinking in history topics, the barriers in front of critical and creative thinking, critical and creative thinking methods and techniques, and teachers' ideas, frequency, reasons for using the activities that trigger critical and creative thinking.

Keyword: History, History Teaching, Creative History Teaching

1.GİRİŞ

Tarih kütüphane raflarından birinde bulundurduğumuz bir kitap değil, sadece tarihsel malzeme ile insan etkileşimi yoluyla ortaya çıkan bir süreçtir. Bilinmesi gereken en temel hususlardan biriside tarihin geçmiş veya geçmişin aynası olmadığıdır. Tarih geçmişi inceleyen bir çalışma disiplindir. Dolayısıyla geçmişin hiçbir surette kendisi değildir. Tarih dünya hakkındaki tez veya söylem serilerinden bir tanesidir. Tarihçiler kaynak ve materyalleri ve kalıntıları geçmişi yeniden yapılandırmak için kullanmak zorunda olduğundan dolayı tarihsel gerçekler insan beyninin bir ürünüdür.

Aslında burada önemli olan tarihteki olayları veya tarihsel konuları ortaöğretimdeki gençlerimize aktarırken herkesin kendine göre doğru olanı değil ortaktaki doğru olanın yansıtılmasıdır. Özellikle ortaöğretimdeki gibi genç beyinlerin olayları çabuk kavraması ve bu beyinlerde bilginin genellikle ilk kavradığı gibi akılda kalması bu konunun önemini daha da çok arttırmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı Türkiye'deki öğrencilerin büyük bir kısmının sorunu olan Tarih derslerinin çabuk unutulmasının nedenlerinin belirlenmesidir. Ayrıca Tarih derslerinin anlatımında kullanılan yöntem ve tekniklerin neler olduğu, bu yöntem ve tekniklerin nasıl geliştirilerek öğrencinin aklında daha kalıcı olmasının sağlanmasına yönelik yapılabilecek çalışmalar, tarih ders kitaplarının öğrenciler üzerindeki etkisini belirlemek, öğrencilerin tarih dersleri daha iyi anlamaları ve akılda kalması için öğretmenlerin normal ders anlatımı dışında neler yaptıklarının belirlenmesidir. Isparta ili ortaöğretim kurumlarında görevli Tarih öğretmenlerinin Tarih dersi anlatım teknik ve yöntemleriyle ilgili hangilerini kullandıklarına dair araştırmaların yapılmasıdır.

3. SAYILTILAR

Bu araştırmanın temel sayıtları şunlardır:

- 1- Tarih eğitimi bütün öğrencilerimizin ön yargıyla yaklaştığı önemli bir derstir.
- 2- Tarih öğretiminin başarısı öğretmenlerimizin ve ilgililerin bu konuya verdiği önemle birlikte öğrencilerimizin de bu eğitimden yararlanma isteğine bağlıdır.
- 3- Tarih öğretiminin başarısı gerçekleştirilecek olan araştırma geliştirme çalışmalarına bağlıdır.

- 4- Bilgi toplama amacı olarak kullanılan anket geçerlidir.
- 5- Örnekleme girecek olan ortaöğretim kurumu tarih öğretmenlerinden elde edilen bilgiler doğrudur.

4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırmanın önemini aşağıdaki şekilde belirtmek mümkündür.

1-Isparta merkezde bulunan tarih öğretimi uygulamalarının durumunun saptanması, gelecek yıllarda sağlıklı bir şekilde eğitimin sürdürülebilmesi ve sistemin geliştirilmesinde yararlı olacaktır.

2-Tarih eğitiminde karşılaşılan sorunların kısa sürede çözülebilmesine yardım edecektir.

3-Tarih eğitiminde anlatımda kullanılan yöntem ve tekniklerin daha anlaşılır ve akılda kalıcı bir tarih dersi için katkıda bulunacaktır.

4-Müfredat programı ve diğer konularda gerekli yasal düzenlemelere katkıda bulunacaktır.

5. TARİH NEDİR?

“Tarih nedir?” sorusunun cevabını “Geçmiş hakkında doğruyu ‘:söylemek mümkün mü?” diye bir başka soru ile aramaya başlarsak, muhtemelen geçmiş ve tarih hakkında, okuyucuya irada ileri süreceğimiz fikirleri tahmin etmesi için ipuçları vermiş olacağız. Aslında yukarıda ortaya atılan soruya okuyucudan “evet” ya da “hayır” gibi kısa cevaplar beklemek bu kitabın yazarının arzu ettiği yanıtlar değildir. Okuyucu bu bölümün sonunda tarihin ne olduğunun yanında, ne olmadığına cevaplar da bulacaktır. Dolayısıyla, daha çok geçmişte doğru olarak kabul edilen her şeyin, bize tarihçinin prizmasından ya da bakış açısından kırılarak yansıdığı ve geçmişin doğrusu olmak yerine tarihin veya tarihçinin doğrusu olmaya aday olduğu görülecektir. Buna rağmen, ne tarihsel bilginin kıymetini azaltmak gibi bir niyet, ne de bilimsel şüphecilik adına bütün tarihi gerçeklere sırt çevirmek gibi aslında bilim dışı olan bir düşünce ortaya atılmaktadır.

Tarih kütüphane raflarından birinde bulduğumuz bir kitap, sadece tarihsel malzeme ile insan etkileşimi yoluyla ortaya çıkan bir süreçtir. Bilinmesi gereken en temel hususlardan biri de tarihin geçmiş veya geçmişin aynası olmadığıdır. Tarih geçmişi inceleyen bir çalışma disiplindir. Dolayısıyla geçmişin hiçbir suretle kendisi değildir. Tarihi bir bilim olarak kabul etmemize rağmen konulardaki seçiciliğinden dolayı, öznelidir. Esasında tarihin bir bilim olarak kabul edilmesi yapılan tarihsel incelemelerde kullanılan bilimsel

yöntemlerden kaynaklanmaktadır. Yoksa tarihte bir konunun veya sorunun tek bir yorumu olmadığı gibi, birçok tarihsel belgenin de aynı olay hakkında çok farklı bilgiler içerebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Jenkins'in dediği gibi tarih dünya hakkındaki tez ya da söylem serilerinden bir tanesidir. Bu tezler veya söylemler dünyayı yaratmaz, fakat onu kendilerine uyarlar ve anlam verirler. Dolayısıyla tarihin de dünyayı açıklamakta bir söylemi vardır ve bu söylemin kendi içinde tutarlı olması gibi bir kaygı da söz konusu değildir. Yani geçmiş hakkında tek ve geçerli bir tarih metni yoktur. Şimdi bu bahsi biraz açıklığa kavuşturalım:

Geçmiş yaşanmış ve bitmiştir. Ancak tarihçiler tarafından kitap, makale, belgesel vb. gibi gerçek olmayan çok farklı medya araçları ile geri getirilebilir. Fakat, bu tarihin diğer bilim dalları gibi bir takım olayları açıklamak üzere oluşturduğu genel kanunları yoktur. Yani, “tarih – asla – tekerrürden ibaret” değildir. Her olay bir diğerinden farklıdır. Olayların sebepleri ve sonuçları arasında benzerlikler olsa da hiçbir olayın ayılı şartlar altında tekrarı mümkün olmamaktadır. Olaylar arasında elbette neden-sonuç ilişkileri vardır ve bir olayın daha iyi açıklanabilmesinde benzer olaylardan faydalanmak da tarihinin işidir. Fakat bunlar tarihsel perspektifin dışına çıkmamalı ve geleceği tahmin için bir temel oluşturmamalıdır.

Buna rağmen tarih, zaman ve boşlukta geçmişe yapılan bir seyahat; geçmişten gelen deneyimleri yansıtmaya gücüne sahip bir disiplindir. Geçmişin herkes için farklı olduğunu söylemek kolaycılığa kaçmak olur. Fakat geçmişten gelen deneyimler değişerek, bilgiye dönüşür bilgi ise insan hafızasında yaşanan değişimler ve gelişen ideolojiler vasıtasıyla tarihin işlevinin zamanla toplum içinde değişmesine neden olur .

Tarihçiler geçmişi yeniden yapılandırmaya çalıştıklarında birbiriyle çelişen kaynaklarla karşı karşıya kalırlar. Mesela İstanbul'un Türkler tarafından fethedilişi Hristiyan kaynaklarında farklı, İslam ve Türk kaynaklarında farklı tasvir edilir. İstanbul'un fethedilişine sebep olan etkenler kaynaklarda farklı bakış açılarına göre yazıldığından, günümüz tarihçisine düşen iş hiç de kolay olmayacaktır. Çelişen kaynakları kullanmak zorunda olan tarihçiler belli bir ölçüte başvurmak zorunda kalırlar. Bu ölçüt büyük ölçüde kişiseldir. Mevcut ihtiyaçlar ve amaçlar tarihinin geçmiş hakkında yaptığı yorumları etkiler. Tarihinin sahip olduğu değer yargıları, mensup olduğu felsefi okul, çevresi, kültürü vb. gibi etkenler tarihinin kişisel ölçütünü belirlemektedir. Becker “Geçmişin bizim öneziğimizdeki geleceği projelendirdiğimiz bir çeşit sahne... ve onun şekil ve rengini bizim korku ve arzularımızdan alan bir hareketli resim olduğunu” ifade eder. Tarihçiler kaynak materyalleri ve kalıntıları geçmişi yeniden yapılandırmak için kullanmak zorunda olduğundan dolayı tarihsel gerçekler insan beyninin bir ürünüdür.

6.TARİHSEL YÖNTEM

Tarihçiler genellikle aynı olayı birbirinden farklı kaynaklara başvurarak yazarlar. Farklı zamanlarda ve kültürlerde olayların tarihsel yorumları değişkenlik arz eder. Tarihsel yöntemin yapısı ve sınırlarının ampirik (görgül) kavramlar, genellemeler ve teorilerin gelişimini nasıl etkilediğini tartışmak gerekmektedir. Üst düzey kavramlar, genellemeler ve teorilerin genel prosedürler, kesin tanımlar ve nesnel veri toplama teknikleriyle oluşturulan bir disiplin içinde geliştirilebilir. Bilgiye böyle bir disiplin içinde ulaşma yaklaşımı sistematik ve toptan (cumulative/birikerek artan) dır. Bu yaklaşımın en temel amaçları açıklama, anlama ve tahmin veya teori geliştirmedir. Tarihçilerin çoğu davranış bilimcilerin kullandığı biçimde bir araştırma yöntemini kullanmaya çalıştıklarını ifade etmekle birlikte, bu yöntemin tarihsel araştırmada belli bir değişime uğraması gerektiğini de söylerler. Birçok tarihçi, tarih araştırmada kullanılan yöntemin bir dereceye kadar bilimsel, fakat aynı zamanda oldukça kişisel ve tarihin bilim ve sanatın karışımı olduğu konusunda hem fikirdir. Gottschalk bu yüzden tarih için

“imtiyaz boşluğu” ... gerçeklik olarak tarihi tarih bilgisinden ayırır ve bu boşluk sadece düş gücü süreci, olayların olduğu gibi yeniden yapılandırılması veya eserlerdeki yetersiz ipuçları ile doldurulabilir. İşte yaratıcılık... Hareket, ve bu yüzden sanata yakın” der.

Nesnel veri toplama ideal olmasına rağmen her disiplinde bulunan bir olgu değildir. Tarihçiler kendi araştırmaları üzerinde önyargıların etkilerinin bilinçli bir şekilde farkındadırlar. Becker, araştırmacının önyargısını kişisel denklem olarak adlandırır ve bunun tartışmalı olarak bilim adamının ulaştığı sonuçları etkilediğini söyler. Becker’e göre konu ve materyal seçiminde, konunun organizasyonunda ve sunuşunda ve kaçınılmaz olarak konunun yorumunda önyargılar vardır. Bilinçli veya bilinçsiz olarak bütün tarihçiler önyargılıdır. Onlar kendi zamanlarının, kendi ırlarının, kendi inançlarının, kendi sınıflarının, kendi ülkelerinin insanlarıdır ve hatta mahpuslarıdır. Bu sözler bir parça abartılıymış gibi anlaşılabilir da ikna edici bir tarih yazımında önyargının rolünü göstermektedir. Öyleyse, tarihçinin ulaştığı tarihsel gerçekler de ancak onu destekleyenler tarafından “doğru” olarak kabul edilebilir gözükmektedir. Buna karşılık, günümüzde doğruymuş gibi kabul edilen bir çok bilimsel yasa veya kuramların birer birer yıkıldığına ve yapılan ampirik araştırmaların birbirlerini yadsıdığına tanık oldukça, tarihçiyi ve eserini bilimsel olmamakla suçlamak da zorlaşmaktadır. Hatta Kuhn’un *“pek çok bilim adamının çoğu kez farkında olmayarak,*

deneylerine yön veren ve gözlemlerinin kafalarındaki kuramlara uymasını garanti eden belirli bir 'paradigma' ya da kuramlar, varsayımlar, araştırma gündemleri vs. içinde çalıştıkları”

Tespitini yapması, özellikle doğa bilimlerine atfedilen nesnelliğe düşürmeye yetmektedir.

“Bilimde değişmeyen tek şeyin değişim olduğu” sloganına sığınmak da tarihsel veya bilimsel gerçek ve doğruların göreceliliğini açıklamaya yetmemektedir. Hatta kabaca bir tanımla tarihte olayların tekrar ettiğine inanılan Hint, Antik Yunan ve kısmen Ibn Haldun'da ifadesini bulan “çevrimsel tarih anlayışı” ile “[t]arih, kısa dünya hayatı süresince bir an görmemize izin verilen, bütün boyutlarıyla kavrayamayacağımız ilahi, buyurucu, ilerlemeci bir planın uygulanmasından başka bir şey” değildir diyen Yahudi ve Zerdüş düşüncelerini birleştiren Arnold Toynbee'nin argümanıya da sorun çözülmemektedir. Toynbee şöyle demektedir:

Greko-Hint düşüncesine karşı. Yahudi-Zerdüş düşüncesini mi benimsemeliyiz? Her şeye rağmen, böylesine kesin ve köklü bir seçim yapmak zorunda olmayabiliriz; çünkü bu iki görüş esas itibariyle hiç de uzlaşmayacak cinsten görüşler değil. Her şeyden önce, eğer bir araç, sürücüsünün belirlediği belli bir yöne doğru yol alacaksa, monoton bir biçimde dönen tekerlerin üzerinde 8ltnek zorundadır. Medeniyetler yükselip alçalırken ve bu alçalışta kendilerininkinden daha anlamlı amaçları olan başkalarına yol açarken aslında yürekli ilerliyor olabilirler ve medeniyetlerin gerilemesinin sebep olduğu acı ile elde edilen öğrenme, pekâlâ bir plan içinde gelişen ilerlemenin en âlâ yolu da olabilir.

Pozitivist ve akılcı paradigmalara göre sosyal araştırmanın en başta gelen hedefi bir olguyu açıklamak, anlamak ve tahmin etmekte etkin kılacak teorik bilgiyi ortaya çıkarmaktır. Bu hedef kendisini sosyal bilimci olarak kabul eden birçok kişi tarafından kabul edilirken, tarihçilerin geçerli genellemeler yapabilme ve teoriler oluşturma hakkındaki yetenekleri hakkında derin şüpheleri vardır. Oysa “araştırmacı bir olayı ya da olguyu uzaktan ve dışarıdan incelemeye çalışsa bile, kullandığı veri toplama araçları ya da veri analiz biçimi ile kendi perspektifini yansıtır” . Birçok tarihçi geçmişini yeniden yapılandırmanın ve geçmiş olayları tanımlamanın kendilerinin öncelikli ve en önemli hedefleri olduğunu ifade eder. Tarihçiler yapılandırdıkları tarihsel öykülerin ilginç ve cazip olması gerektiğine inanırlar. Ely Chinoy'a göre “tarih edebiyatın bransıdır... Edebiyatın bir takım amaçlarına hizmet eder ve edebiyat prensipleri tarafından yönetilir.” Fakat tarih, sanat edebiyat gibi doğru yaratma etkinliği (truth-creating activity) değil, doğruyu arama etkinliğidir. Krug'a göre “tarih, yöntemde dikkat bilimsel, ama sonuçlarında sanatkârane bir şekilde, geçmişin gücüyle yapılandırılmasıdır.”

Davranış bilimcileri (sosyologlar ve psikologlar gibi) Öncelikle geniş çaptaki sosyal olguları çalışırlar ve bunlar arasındaki eğilim ve ilişkileri görmeye uğraşırlar. Geçmiş öncelikle çeşitli entrikalar ve edebî yollarla tanımlamakla ilgilenen tarihçilere genellikle edebî veya tasvirici (betimleyici) tarihçiler denir. Bazı tarihçiler, tarihin yöntemsel bazı sınırlamaları olduğuna inanmalarına rağmen, tarihte kavramlar, genellemeler ve hatta teoriler oluşturabileceğine veya oluşturulması gerekti inanırlar. Bu gruba giren tarihçilere bilimsel veya teorisyen tarihçiler denir. Fakat bu türden tarihçiler

“başarılması neredeyse olanaksız olan ‘tam nesnellik’ uğruna araştırmacının veri kaynaklarına yakın olarak elde edebileceği [tarihçinin belge ya da kaynağıyla kurduğu aktif diyalog] daha geçerli bilgileri kaybetme”

Riskiyle karşı karşıyadır.

7.TARİHİN DİLİ VE KAVRAMLAR

Tarihin lisânı ki geçmişte yaşayan insanların ve toplumların dilidir- günümüzün lisânı değildir. Antik Yunan, Roma, Inka veya Aztekler gibi dilbilimsel açıdan kendimizinkinden farklı toplumları tanımladığımızda bu ifade açık bir şekilde doğru olarak kabul edilebilir.

Husbands (1996) tarihin lisanını dört grupta incelemektedir. Bunlardan ilki tarihsel zamanın dilidir. Çağ, yüzyıl, dönem, orta zaman, modern gibi kavramlar bu gruba girer. İkinci grup tarihsel sürecin dilidir. Sebep, kronoloji, benzerlik; farklılık ve vb. kavramları içerir. Üçüncü grup tarihsel tanım ve analizin dilidir. Devrim, monarşi, kadırga, demokrasi, vb. kavramlar bu dili oluşturur. Son olarak geçmişin dili ki özel bir terminolojisi (mir-i arazi, kadı, beylerbeyi, vb) ve değişken bir dili (monarşi, manufatura, düzen, sınıf; devrim, vb) vardır. Tarihe ait sözcüklere yüklenen anlamlar, tarihsel süreç içinde değişime uğrarlar. Manufaturayı ele alalım; kelimenin asla Latince manufactum (el yapımı) ve İtalyanca kökenli bir Fransızca sözcük olan maniffatura dan gelmektedir. 19. Yüzyılda dokuma endüstrisini işaret eden bu sözcük, 20. Yüzyıl Türk iyesi'nde fabrikalarda dokunan kumaşlar anlamına gelmektedir. Yani, sözcüklere yüklenen anlamlardaki değişimi tarihe ait olan yer ve zaman değişkenleri belirlemektedir. Pozitivist anlayışa göre kavramlar ve genellemeler teorilerle birlikte bilimin araçlarıdır. Tarihsel zamanın dilini bu prensipten yola çıkarak analiz ettiğimizde; çağ yüzyıl, orta çağ ve modern gibi tarihsel kavramların bile her tarihçi için ortak olmadığını değişik toplumların üyeleri olan tarihçilerin ortak bir ortaçağı, yüzyılı veya modernliği kabul etmedikleri örölmektedir. Bu neyi kanıtlar? Bu, tarihçinin kendi zaman, mekan ve toplumunun insanı olduğunu ve tarihin dilinin olaylar ve insanlar karşısındaki dinamizm ve değişkenliğini ispatlamaktadır.

Tarihsel bakış açısının insanlığın toplam davranışını içermesi gerektiğini ifade etmiştik. Gerçekte tarihçiler, insanlık geçmişinin bütünüyle ilgilenmezler. Fakat genellikle geçmişin davranışını siyasi bilimler bakış açılan ile açıklamaya çalışırlar. Tarihçiler geçmişini incelerken bir dereceye kadar coğrafya ve ekonomi ile ilgili kavramları kullanırlar. Bir tarih kitabının içeriğine bakıldığında, onun siyasal bilimler kavramlarıyla dopdolu olduğu görülecektir. Çünkü tarihçiler öncelikli olarak savaşlar, devrimler, milliyetçilik ve hükümetlerin ortaya çıkışı ve yıkılışı ile ilgilenirler. Yakın tarihsel dönemler genellikle siyasi olaylar ile tanımlanır (mesela, 1. Dünya Savaşı Dönemi, Cumhuriyet Dönemi). Tarih eserlerinin birçoğunda sosyolojik, psikolojik, antropolojik veya ekonomik kavram ve teorilere yer verilmez. Bununla birlikte, kültür ve medeniyet gibi bazı antropolojik kavramlar tarihsel dönemleri sınıflandırmak ve tanımlamak için kullanılırlar. (Rönesans gibi).

8.ÖĞRENCİLERDE TARİH DÜŞÜNCESİ VE BİLİŞSEL GELİŞİM

Tarih düşüncesi (tarihsel düşünce/historical thinking) tarihi anlamak, geçmiş hakkında yorumlar yapmak ve geçmişle güncel arasında köprüler kurmak açısından öğrencilerde geliştirilmesi gereken bir yetenektir. Tarih düşüncesi geçmişin tarih olmadığını tarihsel gerçek ile gerçeğin birbirinden farklı kavramlar olduğunu belirlemede başvurulması gereken bir düşünce biçimidir.

Düşüncelerin gerek zihinde oluşması gerekse ifade yoluyla başkalarına aktarılması, bireyin sözcük ve kavramlar ile oynadığı mantıksal sürecin ürünleridir. Bireyin bilişsel gelişiminde evreler olduğunun Piaget tarafından ortaya atılması, birçok eğitim psikologunu bu evreleri eğitime uygulamaya itti. Bireyin bilişsel gelişimi somut öncesi işlemler evresinden soyut işlemler evresine kadar uzanmakta idi. Öyleyse eğitimde program geliştirme faaliyetinde bulunan kişiler bu evreleri göz önüne alarak eğitim programlarına şekil vermeli idiler. İşte bundan hareketle öğrencinin yaparak ve yaşayarak öğrenme ilkesi bu evrelerin sınırları dahilinde pratikte yer aldı. Piaget'nin tanımladığı bu ilkeler bir çok eğitim araştırmasının özünü oluşturdu. Aslında Jean-Jacques Rousseau'dan itibaren üzerinde durulan "deneyim" yoluyla öğrenme Piaget ile bilimsel bir temele oturtulmuş oluyordu. Çünkü Rousseau'ya göre "çocukluğun kendine has görme, düşünme ve hissetme tarzı vardır: hiçbir şey kendi tarzımızı onlarınkinin yerine koymak ve [kabul ettirmeye] çalışmak kadar aptalca olamaz"dı.

Bireyin gelişiminde bilişsel evrelerin kabulü, bu evrelerin tarih eğitiminde de kullanılabileceği fikrini akla getirdi. Bir başka araştırmamızda derinlemesine incelediğimiz bu fikirden iki farklı bakış açısı doğdu. Bunlardan birincisi, kısaca somut öncesi, somut ve soyut

işlemler olarak adlandırılan bilişsel evrelerin herhangi bir yaş sınırı olmaksızın bireylerde ortaya çıkabileceği düşüncesidir. Bu düşüncüyü benimseyenlere göre tarihsel kanıtın doğası ve soruların karmaşıklığı bireylerin kanıt karşısında ulaştıkları sonuçları ve sorulara verdikleri karşılıkları etkilemektedir. İkinci bakış açısında ise bilişsel gelişimde bir evreden diğerine geçiş diğer öğretim alanlarına nazaran tarihte daha uzun sürmektedir. Bununla birlikte, Smith ve Knight yaptıkları bir araştırmada bazı öğrencilerin tarih dersinde de aynı diğer derslerde olduğu gibi soyut işlemler evresine uygun akıl yürüttüklerini tespit etmişlerdir.

Tarih düşüncesi ve bilişsel gelişim üzerine ilk araştırma R. N. Hallam tarafından yapılmıştır. Hallam, yaşları on bir ile on altı arasında değişen 100 ortaöğretim öğrencisine uyguladığı bir testle, onların soyut işlemler evresine 16.2-16.6 yaşlarında ulaştığı sonucuna varmıştır. Öğrenciler William I hakkında bir pasaj okuduktan sonra onlara William'ın "zalim" olup olmadığı hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Mesela, yaşı 16.2 olan bir öğrenci William'ın Kuzey İngiltere'yi niye yerle bu ettiği sorusunu şu şekilde yanıtlamıştır:

"[Kuzey İngilterelilerin] çoğu soyguncuydu ve muhtemelen katillerdi. Onlar yaşama hakkına sahip değillerdi".

York'taki Norman Garnizonunun ortadan kaldırılması William'ın gerçek hareket sebebiydi. Oysa bu nokta öğrenci tarafından önemsenmemiştir. Bu yüzden öğrencinin cevabı Hallam tarafından somut öncesi işlemler evresine uygun olarak değerlendirilmiştir. Yaşı 15,1 olan diğer bir öğrencinin cevabı ise şöyleydi:

Bana göre o zalim değildi. Çünkü birçok kişiyi kılıçtan geçirdi, fakat ölülerini toprağa gömmek isteyenlere izin verdi."

"Bu neyi ispatlar?"

"William savaşı kazanmada zalim olabilir, fakat savaşı kazandıktan sonra insanlara daha fazla hareket serbestisi verdi".

Farklı doğrular arasında bağlantı kurulamadığı için, bu öğrencinin cevabı somut işlemler evresinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte 14.8 yaşındaki bir öğrencinin cevabı soyut işlemler evresinde idi. Çünkü bu cevapta bir takım dengelerin farkında olma durumu söz konusuydu.

9. ÖĞRENCİLERDE TARİHSEL ANLAMININ GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN ÖGELER

Tarihsel bir belgeyi, eseri veya kalıntıyı incelemek ve yorumlamak, muhtemelen bunların ne amaçla ve nasıl yapıldığını, bunların geçmişte insanlar için ne m geldiğini ve insanlar üzerinde nasıl etkiler bıraktığını anlamak açısından önemlidir. Tarihin bir kanıt

olarak bize! bıraktığı izler üzerinde öğrenciler tarafından yapılan bütün incelemeler, onların içinde buldukları öğrenme sürecindeki problem çözme etkinlikleridir. Başlangıçta çok şey ifade etmeyen geçmişin bu izleri uygun sorular yöneltildiği takdirde anlam kazanırlar. Tarihi bir eser, resim veya araç-gerecin niye, nasıl ve ne zaman yapıldığına ve bunların geçmişte yaşayan insanların hayatlarını ne ölçüde kolaylaştırdığına veya onlar için ne anlam ifade ettiğine dair “sorgulama” yoluyla yapılan bir tarihsel araştırmada öğrenciler, tarihin şemsiyesi altında düşünce ufuklarının sınırlarını zorlayacaklardır. Ancak bu şekilde, tarihsel anlamanın en önemli aşamalarından biri olan “tarihsel duyarlılık” noktasına ulaşmada belirli bir mesafe kazanmış olacaklardır. Bu süreç bilgi ile süslenmediği müddetçe, hem öğrenen hem de öğretene için, etkinlik yönünden zengin olmasına ve spekülasyonlara açık olmasına rağmen, tarihsel anlamanın gerçekleşmesi bakımından yeterli değildir.

Tarihsel duyarlılık, olaylara günümüz bakış açısından değil, geçmişin içinde bulunduğu şartlar açısından bakmayı gerektirir. Sırf bu özelliğinden dolayı birçok tarihçi buna tarihsel düş gücü (muhayyile/imgelem/historical imagination) de der. Çünkü geçmişin / izleri olan tarihsel kaynak veya kanıtlar daima eksiktir ve düş gücü ile tamamlanması gerekmektedir. İşte bu noktada “tarihsel bilgi” boyutu devreye girmektedir.

Bilgisiz yapılan bir sorgulama, öğrencileri, tarihi olaylara günümüzün bakış açısıyla bakmaktan alıkoyamaz. Bununla birlikte, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, tarihsel kaynak ve delillerin tarihsel anlamada lâboratuar malzemesi e kullanılmaması da sakıncalıdır. Yani, tarihsel anlamanın gerçekleşmesi için bilgi ve belge boyutunun eşit bir şekilde dikkate alınması gerekmektedir.

Tarihin beslendiği kaynaklar, geçmişten arta kalan kalıntılar veya izlerin sorgulama yoluyla tarihsel kanıt haline getirilmesiyle oluşan verilerdir. Bu veriler arasında çoğu zaman somut anlamda açık ve belirgin ilişkiler mevcut değildir. Bunlar ara farklılıklar, belirsizlikler ve eksiklikler vardır. Sistematik bir şekilde kullanılmadıkları zaman, tarihi olayları açıklamak yerine, öğrencilerin anlayamayacağı şekilde karmaşık ve anlamsız hale gelebilirler.

10.TARİHSEL ANLAMA İÇİN ETKİLİ ÖĞRETİM

Zikredilen araştırmalar göstermiştir ki, öğretmenler tarafından seçilmiş tarihsel kaynak veya belgeleri öğrencilerin dikkatli ve doğru bir şekilde yorumlayabilmesi için, onların tarihsel bilgi ile de donatılması gerekmektedir. Bunun yanında sadece bilgiyi aktarma şeklindeki bir tarih öğretimi anlayışı, öğrencilerin, tarih kitaplarında geçen her türlü bilgi kırıntısını belgelendirilmiş tarihsel gerçeklermiş gibi algılamalarına sebep olacaktır. İşte bundan kaçınmak için etkili öğretim nedir? Onun üzerinde durmak mecburiyetindeyiz.

Öğrencilerde tarihsel anlamayı gerçekleştirmek için onları amatör tarihçilermiş gibi çalıştırmak ve buna bilgi boyutunu katmaksızın onlara tarihçi rolünü vermek yeterli değildir. Bir tarihçinin tarihçi olabilmek için geçtiği aşamalar, sadeleştirilmiş ve basitleştirilmiş bir şekilde öğrencilere verilmelidir. Bu aşamalar, belli amaçlar doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarının veya öğretmenin uygun bulunduğu araştırma eserlerinden pasajlar ve tarihsel kaynakların fotoğraf, fotokopi gibi kopyalarının sınıfa getirilmesi ile gerçekleşir. Mesela, bir ders kitabında hem bir tarihi eserden alıntı veya resim olabilir, hem de bu alıntı veya resim hakkın günümüz tarihçilerinin kimi zaman birbiriyle çelişen ifadeleri yer verilebilir. Böylece öğrenciler, tarihçilerin aynı ol karşısında her zaman benzer yorumlan yapmadıklarını fark edip, tarihi doğrunun veya gerçekliğin kişilere ve ideolojilere göre değişiklik arz ettiğini anlayabilirler. Bunun yanında öğrenil dönemi anlatan bir yazıya veya bir filme yer verilmesi, ders öncesinde bir grup öğrenciye dönemle ilgili bir araştırma ödevinin verilmesi de bu bağlamda uygun bir etkinlik olur.

Öğrencilerin tarih derslerinde karşılaştıkları bilgi ve deneyim yetersizlikleri, öğretmenin ve uygun ders materyalinin öğrenme sürecine doğrudan müdahalesi ile en aza indirilebilir. Bura bireyler arası zihinsel etkileşimin seviyesini belli bir çıtanın üzerine çıkarmak, tartışma etkinliğinin öğretmen tarafından planlı bir şekilde uygulanması ile mümkündür. Çünkü rast gele veya konunun doğası gereği çıkan tartışmalar belli bir hedefe yönelik olmadığı için sadece bunlara katılan birkaç öğrencinin tarihsel anlamasına faydalı olacaktır. Hâlbuki Vygotsky'ninde belirttiği gibi, öğrencinin etkinliği eğitim-öğretim faaliyetlerinin merkezindedir öğretmen bu etkinlik üzerinde önemli bir kontrole sahiptir. Vygotsky, kavramların en iyi şekilde tartışma yoluyla öğrenildiğini de ifade eder. Tartışmayı, tıpkı drama ve gözlem gibi, tarih konularının öğretiminde öğrencinin yaşaması gereken deneyimlerden biri olarak kabul edebiliriz. Öğrenciler tarihsel kanıtlar ve kavramlar hakkında tartışarak işbirliği dayalı Öğrenmeyi gerçekleştirirler.

11.TARİHSEL DÜŞ GUCU VEYA İMGELEM

Tarih öğretimi alan yazınında empati ve düş gücü genellikle beraber, çoğunlukla da birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılır. Tarihsel empati (duyarlılık), geçmişte yaşayan insanların duygu ve düşüncelerini anlamaya ve bu duygu ve düşüncelerin onların davranışlarına etkisini irdelemeye yönelik bir etkin Empati bir çok eğitimci tarafından duyuşsal alana mal edilse de tarih çalışması söz konusu olduğunda geçmişin yapılandırılmasında belge ve bilgiden doğan boşlukları bunlardan yola çıkarak tarih disiplinin izin verdiği ölçüde doldurmak olarak algılanabilir.

Öğretim uygulaması açısından bakıldığında geçmişte yaşayan insanların bizden farklı olduklarını anlayabilmek ve tarihsel anlamaya ulaşmak için, öğrencilerin tarihle ilgili düş güçlerini geliştirmeleri gerekmektedir. Tarih, geçmişi kanıtlar vasıtasıyla keşfeder. Bu deliller tarihsel yetilerin (belge ve kalıntıların) tarihçiler tarafından işlenmesiyle oluşur. Oysa, geçmişi keşfetmekte veya tarihsel gerçekleri ortaya çıkarmakta kullandığımız bu kanıtlar daima eksiktir. Bu eksiklik sadece sayısal anlamdaki yetersizlikten değil aynı zamanda tarihçinin belge ve kalıntılardaki kurgusal yapıyı göz ardı etmesinden de kaynaklanabilir. Dolayısıyla geçmişi zihnimizde yapılandırmak için tarihsel düş gücümüzü (historical imagination) veya imgelem yeteneğimizi kullanarak empati yaparız. Bir bakıma tarihsel gerçekliği ararken delillerin eksikliğiyle ortaya çıkan belirsizlikleri bu şekilde açıklamaya çalışırız.

12.GERÇEK VE KURGU ARASINDAKİ SINIR

Öğretmenlerin çoğu tarih konularını anlatırken, tarihçiler gibi, gerçeklerle uğraştıkları ve öğretim uygulamalarının geçmişin gerçekliğini yansıttığına inanırlar. Bu inanç, felsefe ve dilbilimin son saldırılarıyla yıkılmaya yüz tutmaktadır. Bazı filozoflar, tarihçilerin aslında roman yazarları gibi yazınsal kural ve still göre farklı anlatımlar geliştirdikleri, bunun da kurguyla ilgili olduklarını iddia eder. 19. Yüzyıl tarihçilerini “gerçekçiliği” gelenekler içinde kurmakla suçlayan eleştirmen Hayden White, tarihçilerin belli bir dönemi sağ taraf ve doğru perspektiften çizme eğiliminde olmamaları ve “tek doğru görüş” diye bir şey olmadığını anlamaları gerektiğine inanır. Bu inanç, bize geçmişe bizim ciddiliğimizle ama farklı pozisyonlardan bakma yeteneğine sahip zihinlerin önerdiği yaratıcı çarpıtmadan ciddi bir şekilde düşünme fırsatı verir. Böylece artık geçmişte verilen bir dönemin ya da olaylar bütünü hakkındaki ifadelerin önceden var olan “ham gerçekler”e uymasını beklemek gibi naif bir düşünceye sahip olamayız. Gerçekleri oluşturan şeyler tarihçinin karşısına sorun olarak çıkar. Dolayısıyla, tarihçinin, dünyasını, geçmişini, şu anını ve geleceğini düzenlediği üslup seçimiyle bu sorunu çözmeye çalıştığını anlamalıyız. White, olayları, süreçleri, yapıları ve daha fazlasını kapsayan bir geçmişin hayali bir şekil dışında başka bir formda çok zor yansıtılacağı söyler.

“Gerçekler” ile “kurgular” arasındaki sınır önemini kaybetmiştir. Roman yazarları çalışmaları için “tarihsel gerçeklikleri” kullanmışlardır. Mesela, Thomas Keneally’nin Booker ödülü kazanan Alman bir diplomatın Yahudileri ölüm kamplarından kurtarmak için yapılan girişimleri konu alan romanı Schindler’in Listesi, için gerçek öyküsünü anlatmak için romanın ustalıklarının kullanıldığı iddia edilir. Norman Mailer’ın protesto marşı hakkındaki Gecenin Askerleri “Roman olarak Tarih/Tarih olarak Roman” alt başlıklıdır. Adam Thorpe’un

İngiliz kır kesimi hakkındaki romanı Ulverton geçmişin doğası ve tarihsel değişim hakkında farklı fikirler açıklamak için nazım ve tarihsel formları kullanır. Nahid Sırrı Orık'in Sultan Hamid Düşerken" adlı romanı hakkında film yönetmeni Ziya Oztan "Tarihle dramı bu kadar iyi birleştiren bir başka roman olduğunu sanmıyorum" demektedir. Nahid Sırrı'nın "dramatik kurgusu 1908-1909 yıllarının tüm tarihi akışını... son derece ilginç anekdotlarla aktarır".

Bir kısım tarihsel roman yazarı belgeleri ya da gazete kupürlerini çalışma metinlerinde toplar, gerçekçiliğin geleneksel anlatımlarına geri dönüşler yaparak, güvenilmez anlatımlar ve alternatif sonlar içeren roman yazar.

Eğer geçmişten gelen seslerin kontrolü altında tutulmak "gerçekler" ve "kurgular" arasındaki sınır bölge ise bu kapsamda yapılan etkinlik düş gücünün tarihsel kişiliklerle kurulan empati vasıtasıyla harekete geçirilmesinden başka bir şey değildir. Düş gücü disiplinize edilmiştir. Geçmişin belge ve kalıntılarında da oluşturulduğu dönemde kişi ya da kurumlar tarafından yapılan kurgulamalar söz konusudur. Yani geçmiş tarihin inceleme alanına girmeden önce öyküleştirilmiştir. Tarihçi kesin gerçeklere varmak amacıyla bu öyküsel öğeleri belgelerden çıkarmayı öğrenmiştir. Oysa hikâye anlatımının kendisi zahmete değer tarihsel bir konudur. Davies şöyle der:

Hayali gerçek... tarihçinin verebileceğinin ötesine geçer: ... tarih iyi bir roman gibi insan kalbinin ve insan tutkularının o kadar yakınına gelemes... Geçmişteki bir çağı tekrar yaşatmak için tarih kurgu tarafından sadece idareli kullanılmamalı; ... iyi bir romana dönüştürülmeli.

13.TARİH DERSLERİNDE DÜŞ GÜCÜNÜ KULLANMAK

Geleneksel olarak, sosyal bilgiler veya tarih derslerinde bilginin ön planda tutulması ve öğretimde klasik tekniklere başvurulması, bu derslere öğrencilerin ilgi duymamasının başlıca sebeplerini oluşturmaktadır. Tarihsel konular problem haline getirilmedikçe bu derslere olan ilgisizlik artacağı gibi, tarih veya sosyal bilgiler öğretmenin bu dersin neden öğretildiğine dair gerekçeleri de inandırıcılığını kaybedeceğe benziyor.

Tarihsel öğrenmede düş gücünü kullanmak, öğrenciye yaratıcı düşüncesini nasıl kontrol edeceğini göstermekle mümkündür. Mesela, "Demiryollarının ortaya çıkmasından kim daha fazla kazançlı çıkmıştır?" sorusuna herhangi bir öğrenciden alacağım cevap "atlar" olabilir. Dolayısıyla öğrencide tarihsel duyarlılığın oluşması, öğrenme sürecini yapılandıran öğretmene bağlıdır.

Derslerde tarihsel düş gücüne dayalı etkinliklerde öğrencileri empati yapabilmesi için aşağıdaki ilkeleri izlemekte yarar vardır

- Bir başkasının kişiliğini anlamaya çalışma.
- Diğer insanların kişiliğiyle özdeşleşme.
- İnsanları etkileyen koşulları anlama.
- Başkasının özelliklerini benimseme.
- Geçmişteki insanların koşullarını göz önünde bulundurma.
- Koşullara geçmişteki insanların tepkilerini yorumlama.
- Geçmişteki insanların koşullara tepkilerini betimleme.

Coğrafi ve diğer koşulların geçmişteki insan duygu, düşünce davranışına etkisini keşfetme.

14. TÜRKİYE'DEKİ EĞİTİM KURUMLARINDA TARİH ÖĞRETİMİNİN AMAÇLARI

Tarih öğretimi yoluyla, öğrencilerin “kişilik gelişimi”, “sosyalleşme” ve “vatandaşlık eğitimi” ne katkıda bulunma amaçlanmaktadır. Türk okulları söz konusu olduğunda ise tarih dersi, sosyalleşme ve vatandaşlık eğitiminde bir araç olarak düşünülmektedir. Tarih eğitimi vatandaşlık duygusu, moral ve kültürel değerleri aşılacak açısından Türk toplumunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere düzenlenmiştir. Sosyal bilgiler eğitimi programının tarih kısmı, öğrencileri kendi ulusal kimlik, kültürel miras ve Türk toplumunun değerlerinin farkına varmaları, açısından ulusal tarihin önemli olaylarını kapsamaktadır. Öğrencilerin ulaşacağı bu farkındalığın demokratik toplum içinde sosyal gelişimin sürekliliğine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, Türk okullarında tarih öğretiminin amacı bir bakıma ahlak, hukuk ve vatandaşlık eğitimine hizmet etmektedir. Türk milli eğitim programının sosyal bilgiler dersinde öğrenciler:

Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk inkılâp ve ilkelerine bağlı çalışkan, araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir vatandaş, mükemmel bir insan olarak yetişirler... Şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlâtları olduklarını anlar; milletin geleceğine olan güvenlerini arttırır ve Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar... Tarihte milletimize ve insanlığa hizmet etmiş olan Türk büyüklerini tanır; onlara karşı ilgi ve sevgi duyarlar. Türkiye Cumhuriyeti'nin, insan haklarına dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu bilir; cumhuriyet rejiminin özelliklerini ve önemini kavrarlar,

Bu amaçları gerçekleştirmek için sosyal bilgiler dersi programının tarih kısmı başlıca ulusal ve siyasal tarih üniteleri vasıtasıyla hazırlanmıştır. Bu programda, tarih öğretimi açık bir şekilde sosyal gereksinimleri amaçlamaktadır ve bu yüzden disiplin dışı amaçlar kapsamında değerlendirilmelidir. Cumhuriyetin devamlılığı için heyecan ve yurtseverlik

duygularını canlı tutmak elbette gereklidir. Fakat aynı derecede tarihin içe dönük amaçları da önemli olmalıdır. Disiplin iç olarak tanımladığımız bu amaçlar, maziyi güncel algılamaların oluşturduğu prizmalardan değil, bilimsel şüpheciliği, uslamlamayı, merakı, nesnelliği ve bilimsel sabrı, maziyi geçmişin koşullarına göre araştırmayı ve geçmişteki insan davranışını insanın kendi şartları içinde anlamayı gerektirir. Bu yaklaşım, tarihçinin veya tarih öğretmenin kendisini ait hissettiği toplumun sınırlarının üstünde ve dışında olan varlıkbilimsel bir nesnellığe ulaşmak için günümüz toplumunun güç ilişkilerinden kendisini soyutlamasıyla mümkün gözükmektedir.

Türkiye’de sosyal bilgiler ve tarih ders programlarını yenileme çalışmaları son yıllarda hızlanmıştır. Fakat yukarıda zikredilen sosyal amaçlı kaygılar bu çalışmalarda da ön plana çıkmaktadır. Öğretimin sonuçlarını davranış düzeyinde pratik olarak görme çabası (öğrencilerin demokratik davranışlar sergilemeleri gibi) bu hazırlık düzeyindeki çalışmalarda da göze çarpmaktadır. Her şeyden önemlisi önerilmesi düşünülen sosyal bilgiler ders programı felsefi dayanaklardan yoksundur ve özünde Amerikan batı toplumlarının pratik ihtiyaçlarını karşılamak üzere hazırlanan bir sosyal bilgiler programından adapte edilmiştir.

Daha önce ifade edildiği gibi, tarih ve sosyal bilgiler programları siyasal ve ulusal Türk tarihi ünitelerinden oluşmaktadır. Program, bu şekliyle öğrencilerin demokratik topluma katılmaları için kendi fikirlerini geliştirmeye yardımcı olmamaktadır. Bu tespit birçok bilim adamı tarafından ifade edilmekle birlikte, tarihin öğrencilerin demokratik davranışını geliştirmede doğrudan bir katkısı olmadığı olasılığı göz önüne⁴ alınmamaktadır. Bu davranışın geliştirilmesi okulun demokratik bir kurum olarak yapılanması ve gizli program (okulun kendi geleneği, sözlü kuralları vs.) ile mümkündür.

15. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın evren ve örnekleme, araştırmada kullanılan bilgi toplama yöntemi, bilgi toplama aracının geliştirilmesi, verilerin toplanması ve verilerin analizinde yapılan çalışmalarla ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

15.1.Evren ve Örneklem

Ortaöğretim kurumlarında tarih öğretimi ile ilgili bu araştırmanın evrenini Isparta ilinde bulunan ortaöğretim kurumlarında çalışan tarih öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Isparta merkez sınırları içerisinde bulunan ve random yoluyla seçilen ortaöğretim kurumlarında görev yapan tarih öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklem için seçilen ortaöğretim kurumları şunlardır: Süleyman Demirel Fen Lisesi, Milli Piyango

Anadolu Lisesi, Ticaret Lisesi, Gazi Lisesi, Kız Meslek Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Anadolu İletişim Lisesi, Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi, Mürşide Ermumcu Anadolu Öğretmen Lisesi

Örnekleme oluşturan ortaöğretim kurumlarında görev yapan 17 tane tarih öğretmenine anket uygulanmıştır.

15.2. Bilgi toplama Yöntemi

Tarih derslerindeki öğrenme ve anlatım sorunları ve çözüm önerilerinin belirlenmesi için Isparta ili merkez sınırları içerisinde bulunan Ortaöğretim kurumları Tarih dersi öğretmenlerine anket uygulanarak görüşler alınmıştır.

15.3. Anketlerin Geliştirilmesi

Verilerin toplama aracı olarak kullanılan anket formları Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nden Dursun DİLEK'e aittir.

Öğretmenlere uygulanan anket içeriği; Birinci bölümde gerçek bilgiler , İkinci bölümde ise fikirler veya farklı düşünceleri kapsar. İkinci bölüm toplam üç kısımdan oluşur. Anket formunda toplam dört kısım vardır.

Anketin 2. 3. ve 4. kısmında görüşler ve önerilerin yer aldığı anketin bu bölümünde deneklerin tepkilerini ölçmek için üçlü derecelendirme ölçeğine yer verilmiştir. Ölçeklerde Çok önemli, önemli, önemsiz, çok ilginç, ilginç, ilginç değil, bazen, hiçbir zaman seçenekleri kullanılmıştır.

15.4. Anketlerin Uygulanması

Isparta ili Ortaöğretim kurumları tarih öğretmenleri için geliştirilen bu anket formu daha önce seçilen örneklem grubuna araştırmacı tarafından uygulanarak toplanmıştır.

Tablo 1: Anketlerin dönüş oranları

Alt gruplar	Uygulanan anket Sayısı	Dönen anket Sayısı	Oran
Öğretmenler	17	17	%100

Tablo 1'de görüldüğü gibi uygulanan anketlerin dönüş oranları çok yüksek olmuştur.

15.5. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Anket sonuçları veri işlem formlarına sıralı olarak işlenmiştir. Araştırmanın deneklerine ilişkin yaratıcı tarih öğretimine ilişkin sorular ve önerilere yönelik olarak verilen cevapların frekans, yüzdeleri hesaplanmıştır. Elde edilen istatistikî bulgulara dayalı olarak yorumlamalar yapılmıştır.

Verilerin analizi SPSS istatistik programı kullanılarak yapılmıştır.

16. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmada ankete cevap veren tarih öğretmenlerinin görüşlerine ilişkin bulgular ve yorumlar bulunmaktadır.

Anketin birinci bölümünde ortaöğretim kurumlarında görev yapan tüm Tarih öğretmenlerinin kişisel bilgileri ve çalıştıkları kurumlarla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Anketin ikinci bölümünde tarih öğretmenlerinin tarih müfredatıyla ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşlere ilişkin bulgular ve yorumları şöyledir.

Bir öğretmen olarak ortaöğretim öğrencileri üzerindeki en önemli amacınız nedir? sorusuna ankete katılan öğretmenlerin verdikleri cevapların ortak yönleri şunlardır:

- *Öğrenciyi ÖSS'ye hazırlamak
- *Tarih dersini zevkli hale getirerek, tarih dersini sevdirmek.
- *Ahlaki ve kültürel değerlere sahip çıkan tarih bilinci gelişmiş, gelecekte iyi vatandaş olabilecek bireyler yetiştirmek.
- *Türk milli eğitiminin amaçları doğrultusunda geçmişi ülkesi ve kendisiyle barışık, başarılı Türk gençleri yetiştirmek.
- *Geçmişini iyi bilen bugününü anlayabilen demokratik, yapıcı, yaratıcı ve geleceğe yön verebilen nesiller yetiştirmek.
- *Öğrencilerde Türk bilincini geliştirmek.
- *Bilgili ve tecrübeli kültürünü bilen ve araştıran bireyler yetiştirmek.
- *Kendisine, ailesine, milletine ve ülkesine yararlı bireyler yetiştirmek.
- *Kendini gerçekleştirebilecek ideal insan yetiştirmek.
- *Bugünkü bulunduğumuz yerin geçmişte yapılan hata yada kazanılan başarıların sonucu elde edildiğini kavratmak.
- *Tarihi bilmenin sosyal hayatlarını yönlendirmede etkili olduğunu kavratmak.
- *Millet olma bilincinin kalıcılığını sağlamak.

*Kültürünü anlayabilen ve aktarabilen bireyler yetiştirerek toplumda olumlu ve uyumlu davranışlar sergileyebilen bireyler yetiştirmek.

*Tarihi olgu ve olayları kavramalarını sağlayarak günümüzle bağdaştırarak gelecekle ilgili kestirimlerde bulunabilmelerini sağlamak.

Tablo 2: Tarih müfredatı hazırladığınızda sizin için en az önemli olan fikir nedir ?

	%
İçerik/konu	5.9
Pedagoji	17.7
Ahlaki ve kültürel Değerler	11.8
Diğerleri	64.5

Anket uygulanan tarih öğretmenleri için Tarih müfredatı hazırlanırken en önemli olan konu %17,7 pedagojidir. Çünkü öğretmenlerin aldıkları eğitim ve bunu öğrenme-öğretme ortamlarına aktarma becerileri tarih öğretimini daha etkili kılacaktır.

Tablo 3: Meslektaşlarınızla Tarih müfredatı ile ilgili sorunları görüşür müsünüz?

	%
Evet	100
Hayır	0

Bu soruya evet cevabı verenlerin ortak görüşleri şunlardır:

Tarih müfredatı ile ilgili sorunlar bu branştaki öğretmenlerle tartışıldığı gibi il düzeyinde de ortak görüşler ve öneriler ortaya konulmaktadır. Ayrıca müfredatla ilgili sorunlar Talim Terbiye Kurulu'nda da tartışılmaktadır. Buna rağmen ortaya çıkan sonuçlar ve

öneriler uygulamaya geçirilememektedir. Bunun nedeni ise Milli Eğitim bakanlığının ilgililerden aldığı görüş ve önerileri dikkate almadan kendi kararlarını uygulamaya çalışmasıdır.

Bilgi alışverişinde bulunularak müfredatı daha etkili hale getirebilmek için yeni yöntem ve tekniklerin neler olabileceği konusunda ortak görüşler alınarak uygulanmaya çalışılmaktadır.

Tablo 4: Müfredat programı alanlarında öğrencilerin ve ebeveynlerin en önemli buldukları dersler hangileridir?

	Çok Önemli %	Önemli %	Önemsiz %
Tarih	52.9	23.5	5.9
Türkçe	82.3	5.9	0
Matematik	29.4	29.4	5.9
Sanat	41.1	23.5	5.9
Müzik	35.3	17.6	17.6
Fiziksel Eğitim	17.6	29.4	11.8
Diğerleri	17.6	17.6	5.88

Anket uygulanan Tarih öğretmenlerine göre öğrenciler ve veliler ortaöğretim müfredat programındaki derslerden Türkçe dersini daha önemli bulmaktadırlar. Tarih dersi ise ikinci derecede öneme sahiptir. Bu da tarih öğretiminin etkili bir şekilde gerçekleşmediğini göstermektedir.

Tablo 5: Öğrencilerinizin müfredat programında ilgisini çeken alanları yazınız?

	Çok ilginç %	İlginç %	İlginç değil %
Tarih	29.4	23.5	5.9
Türkçe	29.4	35.3	0
Matematik	17.6	0	29.4
Sanat	41.2	17.6	
Müzik	23.5	5.9	5.9
Beden Eğitimi	11.8	17.6	5.9
Diğerleri	0	5.9	11.8

Öğrencilerin müfredatta en çok ilgilerini çeken alan %41 oranında sanattır. Bu da öğrencilerin sanat alanları ile ilgili özel yeteneklerinin olduğunu göstermektedir. Buradan çıkan sonuç Tarih dersinin içeriğinde bazı sanat dallarının da yer alması tarih öğretiminin daha zevkli ve anlaşılır hale getirilmesi açısından dikkat edilmesi gereken bir noktadır.

Tablo 6: Tarih programını anlamaları için öğrencilerinize boş günlerinde yardım ediyor musunuz?

	%
Evet	82.4
Hayır	17.6

Evet cevabı verenlerin içerikle ilgili ortak görüşleri şunlardır: Anlaşılmayan konularla ilgili çeşitli kaynaklar tavsiye edilmektedir. Tarihi romanlar okumaları sağlanarak, okumanın insan başarısını artırmadaki etkileri üzerine söyleşiler yapılmaktadır. Gazete, dergi, gibi basın-yayın araçlarından güncel olaylarla tarihi olayları ilişkilendirerek yaratıcılıklarını geliştirmeleri sağlanmaktadır. Tarih ile ilgili filmler izlettirerek bilgilerin daha kalıcı olması ve tarih ruhunun gelişmesi sağlanmaktadır.

Özellikle tarih hakkında öğrencilerinizin en ilginç bulduğu konu nedir? Sorusuna verilen ortak cevaplar şunlardır.

Geçmişteki kısıtlı imkânlarla kazanılan savaşlar, bütün dünya güçlerinin bitti dediği bir milletin tekrar nasıl canlandığı ilginç bulunmaktadır. Günümüzde her türlü imkâna sahip olan ülkemizin kurtuluşunu başka güçlerde aradığı bir ortamda, Atalarımızın tüm imkânsızlıklara rağmen başardıklarını hayretle ve gururla dinlemektedirler. Başarının mandacılıkta değil Türk milletinin azminde, kararlılığında ve gücünde olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı imparatorluğunun dağılma dönemindeki yapılan hatalar ve bu hataların 600 yıllık bir imparatorluğu yıkışı öğrencileri hayrete düşürmektedir. İlkçağ medeniyetleri ve bu medeniyetlerin yaşayış tarzları ayrıca bu dönemde yapılan buluşlar dikkat çekmektedir. Geçmişte kısıtlı imkânlarla yapılan tarihi eserlerin günümüze kadar nasıl ayakta kaldığı ve birçoğunun en az şu ankiler kadar sağlam oluşu öğrencilerde şaşkınlık yaratmaktadır.

Bazı insanlar ortaöğretim toplumsal çalışmalarda tarih ve coğrafyanın ayrıldığında öğretici olacağını ispat ettiler. Sizin görüşünüz nedir?

Bu görüşe katılan Tarih öğretmenlerimizin görüşleri şunlardır.

Tarih ve coğrafya birbirleri ile bağlantılı bilim dallarıdır. Fakat farklı sosyal dallar olduklarından ayrı olarak ele alınmaları, öğrenciler ve öğretmenler için daha olumlu sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Tarih dersi anlatımı yapabilmesi için mekan bilgisi göz ardı edilemeyecek bir konudur. Bundan dolayı farklı müfredatlarla ve farklı ders saatlerinde anlatılması daha uygun olmakla beraber Tarih öğretmenlerinin Edebiyat ve Coğrafya konularına hakim olmaları gereklidir.

Bu görüşe katılmayan Tarih öğretmenlerimizin görüşleri şunlardır.

Tarihi olayların gelişim aşamasında coğrafi koşulların etkili olması tarih ve coğrafya derslerinin bir bütün olduğunu ve ortak bir müfredatla işlenmesi gerektiğini göstermektedir. Geçmişte var olan toplumların kendi tarihlerini oluşturmasına yardımcı etkenlerden en önemlisinin kendi coğrafyası olduğu düşünülürse tarih ve coğrafya derslerinin bir bütün olarak işlenmesi gerekmektedir.

Tablo 7: Meslektaşlarınızla müfredat programının toplumsal çalışmalarını hiç görüştünüz mü?

	%
Evet	47.7
Hayır	53.3

Evet cevabı verenlerin toplumsal çalışmalarla ilgili ortak görüşleri şunlardır:

Tarih bilinci toplumda birlik ve beraberliği sağlayan bir unsurdur. Bu nedenle Tarih müfredatının toplumsal temelleri oluşturulurken toplumun tarih ile ilgili beklentilerinin neler olduğunu öğrenmek amacıyla ülke çapında bir anket uygulanarak toplumun tarih müfredatına katkıları sağlanabilir.

Tablo 8: Sınıfınızda öğrenciler tarafından hangi konular kolaylıkla anlaşıldı?

	%
Politika	35.3
Yönetmel	17.6
Sosyokültürel	88.1
Diğerleri	0

Ankete katılan tarih öğretmenlerinin %88'i sosyokültürel konuların daha kolay anlaşıldığını belirtmektedir. Görülüyor ki kültür içinde barındırdığı gizemlilik ve çeşitlilikle öğrencilerin ilgisini çeken ve öğrenme isteği uyandıran bir konudur.

Tablo 9: Öğrencileriniz tarafından hangi zamana ait konular daha kolay anlaşıldı?

	%
Eskiçağa ait	11.8

İlkçağa ait	17.6
Ortaçağa	23.5
Modern çağa ait	64.7

Ankete katılan tarih öğretmenlerinin %65'i modern çağa ait konuların daha kolay anlaşıldığı yönünde fikir belirtmişlerdir. Görülüyor ki öğrenciler her geçen gün gelişen teknolojiyi yakından takip etmek istiyor.

Tablo 10: Tarih derslerini işlemek için ne tür metotlar kullanırsınız?

	Sık sık %	Bazen %	Hiçbir zaman %
Görüşme	0	47.1	0
Soru cevap	94.11	0	0
Direkt Anlatım	35.3	58.8	5.9
Problem çözerek	23.5	11.8	11.8
Diğerleri	11.8	35.3	0

Ankete katılan tarih öğretmenlerimizin %94'ü soru cevap tekniğini sık sık kullanıyorlar. Görülüyor ki tarih dersleri anlatımında daha değişik yöntemler kullanılmalı ve bu yöntemler seçilirken görselliğe daha fazla önem verilmesi gerekmektedir.

Tablo 11: Tarih derslerinizde hangi aktiviteleri kullanırsınız?

	%
Tarihsel kaynakları kullanarak	88.2
Oyuncular ve rolleri kullanarak	29.4
Tarihsel projeler hazırlayarak	35.3
Tarihsel yerler ve müzeler ziyaret ederek	64.7
Yaşlı insanları sınıfa davet ederek	11.8

Ankete katılan tarih öğretmenlerinin %88'i tarihsel kaynakları kullanarak ve %65'i tarihsel yerler ve müzeler ziyaret ederek gibi aktiviteler kullanmaktadır. Görülüyor ki tarih derslerinde daha çok tarihsel kaynaklar kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra öğrencilerin tarihsel olgu ve olayları daha iyi kavramaları soyut kavramları somutlaştırmaları için tarihi yerler ve müzelere gezi gözlem ve inceleme amacıyla götürülmektedirler. Tarih derslerinde tarihsel projelere drama tekniğine ve tarihi yaşamış yaşlı insanların sınıf ortamına davet edilmesi gibi etkinlikler oldukça az yer almaktadır. Buda tarih bilgilerinin kalıcılığını olumsuz etkilemektedir.

Tablo 12: Öğrencileriniz sosyal çalışmalardaki ders kitaplarını nasıl buldular?

	%
Çok ilginç	0
İlginç	29.4
Çok Sıkıcı	70.6

Ankete katılan tarih öğretmenlerinin %71'i öğrencilerin ders kitaplarını çok sıkıcı bulduklarını belirtmektedir. Gösteriyor ki Tarih ders kitaplarının görselleştirilmesi gerekmektedir.

17. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak amaçlar düzeyinde tarih öğretiminin temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel tarih öğretimi anlayışı ile sosyal amaçlı tarih öğretimi anlayışı öğrencilerin sosyalleşmesi ve iyi vatandaş yetiştirmede oldukça önemlidir. Soyut ve somut işlem evreleri olarak adlandırılan düşünce süreçlerinin tarih konuları söz konusu olunca öğrencinin tarih düşüncesini açıklamakta yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bilgi ve sorgulamaya dayalı öğretim teknikleri öğrencinin tarih düşüncesinin gelişiminde pozitif bir role sahiptir. Bunun yanında çağrışımsal ve sezgisel düşünce ilkel değil tam aksine çocukları imgeler yoluyla soyut düşünmeye yönelten ve tarihsel düş gücünün dayanağıdır..

Öğrenciler için tarihçi yorumlarının birbirinden farklı olacağını anlamak geçmişte yaşandığı şekliyle bilmenin mümkün olmadığını kabullenmek ile mümkündür. Bu imkânsızlığın farkında olan ve tarihsel bilgi ve kanıta bağlı kalarak düş gücünü kullanan

öğrenciler geçerli yorumlar yapmakla birlikte bunların birbirinden farklı olacağını ve dolayısıyla geçmişin farklı versiyonlarının mümkün olabileceğini görebileceklerdir.

Çok yönlülük, Gita Steiner-Khamsi'nin 'tek kültürlü, ırk merkezli ve hızla genel' olarak nitelediği geleneksel yaklaşımlara göre, daha çoğulcu, birleştirici ve kapsamlı bir yaklaşım yöntemi. Bu da demek oluyor ki, tarihçilerin, tarih öğretmenleri ve öğrencilerinin çok sayıda kaynağa dayanarak anlatılan olayların (bazı kaynaklar çoğu tarihçi tarafından görmezden gelinmişse hile) daha adil ve daha tamam olup olmadığını düşünmeleri gerekir.

Ancak yine de, tarihsel anlatımın ne kadar çok yönlü olursa o kadar tarafsız olacağı anlamı çıkarılmamalı. Bir kere, belirli bir olayın anlatılmasında yer verilen bütün görüş açılarının eşit ağırlıkta ve değerinde olması söz konusu olanını. İkincisi, 'görüş açısı' (perspektif) teriminin ne ifade ettiğini unutmamalıyız; buradaki anlamı, olayı anlatan kişinin görüş noktasıyla sınırlı bir bakıştır: bu kişi ister olaylara katılmış olsun, ister görgü tanığı, bir gazeteci ya da bir tarihçi olsun farketmez; ve bu sınırlar ister fiziksel, ister o kişinin tutumuyla ilgili, ister kültürel, teknik ya da mesleki olsun durum aynıdır. Belli bir tarihsel anlatım diğerlerinden daha fazla bakış açılarına ver verdiği zaman bu, belirtilen görüşler üzerindeki sınırlamaların ve kısıtlamaların ortadan kalkacağı anlamına gelmez. Aynı tarihsel olayı ya da oluşumu farklı açılardan değerlendirerek olagelenleri daha etraflı anlatacağımızı ya da daha ayrıntılı tanımlayacağımızı düşünmemeliyiz. Tam tersine, çok yönlü anlatımla, özellikle siyasal ve sosyal anlaşmazlıkları anlatırken, kesin yargılara varmanın ne denli zor olduğunu göreceğiz; anlaşmazlıkta taraf olanların birbirlerinin hareketlerini, hedeflerini, nedenlerini ve tepkilerini farklı yorumlara, varsayımlara, önceden oluşmuş fikirlere ve önyargılara dayanarak, çok farklı, hatta birbirine zıt biçimde algıladıklarını farkedilecektir.

Tarih eğitimi bağlamında çok yönlülük öğrencilere bir yöntemin öğretilmesini içerir; bu süreçte, belirli tarihsel olaylara ya da gelişmelere ilişkin kanıtların incelenmesi ya da yorumlanması, bunların fiziksel faktörlerle nasıl kısıtlandığı, kanıtları sağlayan kaynakların bazı fikirlere bağlılıkları, yaklaşımları ve önyargıları, nedenleri, olayları açıklarken ya da ne yapmaları gerektiğine karar verirken uyguladıkları mantık, birbirleri hakkında beklentileri ve önyargıları, fikirlerini ve yorumlarını etkileyen kültürel ortamları ve gelenekleri, vb. yer alır. Bu kitapçıkta daha önce örneklerde gösterdiğiniz gibi, çok yönlülük, bu farklı yorumların birbiriyle ilişkisini ortaya koymaya çalışmayı da içerir.

Burada tarih öğretmenlerini, müfredat programını hazırlayanları ders kitabı yazarlarını ve yayıncıları ilgilendiren bir takım hususlar var. Birincisi, eğer birden fazla bakış açısını ele alarak etkili bir şekilde çalışmak için gerekli don ve özgüveni sağlamak istiyorlarsa, çok yönlü bakış açısının belkemiğini oluşturan analitik becerileri uygulayabilmeleri için

kendilerine bazı imkânların sağlanması gerekir. Bu amaca yönelik olarak, burada bir dizi öğretme ve öğrenme yöntemini tanımlamaya çalıştık kartlarla çalışma yöntemi, ‘yargılama konumu’ uygulaması. akış şemalarının ve zaman şeritlerinin kullanılması, anlaşmazlık durumlarında tarafların birbiri hakkında düşündüklerinin karşılaştırılması, zıt zihniyetleri karşılaştırabilmek ve anlayabilmek amacıyla propaganda ve haber kaynaklarının analizi gibi...

İkincisi, çok yönlü çalışmalar, bazı konuların derinlemesine işlenmesini gerektirir; bu da, öğrencilere tarihin içerik bakımından zengin bir kronojik incelemesini sunmak amacıyla tasarlanmış müfredat programlarının getirdiği kısıtlamalar çerçevesinde çok zor uygulanabilir. Ama yine de, öğretmenlerin böyle bir müfredatla çalışmak zorunda olduğu durumlarda bile. Öğrencilere analitik süreçlerin öğretilmesi amacıyla, her yıl birkaç konu çok yönlü yöntemle ele alınıp işlenebilir. Öğrencilerin önüne getirilen bu konularda mutlaka bütün bakış açılarının işlenmesi gerekmez.

Son olarak, kaynakları esas alarak çalışan çoğu ders kitabı yazarı ve yayıncının ve tabii ki bazı tarih öğretmenlerinin, bu yöntemi gözden geçirmeleri gerekebilir. Çoğu zaman yapılan, öğrencilere farklı kaynaklardan alınan kısa bilgilerin verilmesi; sonra da onlardan, öğretmen ya da yazarın, öğrencinin varmasını beklediği sonucu gerekçelemesini talep etmek ya da ‘tarafsız’ kaynaklarla ‘taraf tutan’ kaynaklar arasında ayırım yapmalarını beklemektir. Çok yönlülük anlayışı şu temel varsayıma dayanır: geçmişi öğrenmeye çalışan bir kişi ihtilafları. Çelişkileri, anlaşılmazlıkları, muhalif görüşleri, yarı-gerçekleri ve taraf tutan bakış açılarını, eğilimleri ve önyargıları anlayışla karşılayıp, bunları kabullenmelidir; öğrencilere bunların öğretilmesi gerekir. Çok yönlü yaklaşım gerektiren kaynak bilgilerini incelerken izleyeceğimiz yolu ve soracağımız soruları bu anlayışla ele almalıyız.

KAYNAKÇA

Ata, B. “Yaratıcı Tarih öğretimi”. *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı:150. Mart, Nisan, Mayıs, 2001. Ankara.

Bozcan, M. (2002) İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Öğrencilerin Tarih Düşüncesinin Gelişimi: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Dilek, Dursun, Soğucaklı Yapıcı, Gülçin. “Öykülerde Tarih Öğretimi Yaklaşımı”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 18:115-130. İzmir,2005.

- Dilek, D. (2001). “İlköğretimde Tarih Konularının Öğretiminde Kullanılan Tekniklere Göre Öğretmen Tipleri”. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri 2 (1), 323-336.
- Dilek, D. (2002a). Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi. 2. Baskı. Ankara: Pegem-A, 2002.
- Dilek, D. (2002b). “Sosyal Bilimler Öğretiminde Öğrencilerin Yeteneklerine Dayalı Konu Merkezli Öğretim (Dursun Dilek) Tekniği. Tarih Öğretimi ve Yeni Yaklaşımlar Ulusal Sempozyumu. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale,10-12 Ekim 2002,
- Diriöz, Umut. Tarih Öğretiminde Eleştirel ve Yaratıcı Düşüncenin Geliştirilmesi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul,2006.
- Köstüklü,N. (2003) Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi. Konya: Güney Ofset.
- Mckellar, İ. (2002) Tarih Eğitimine Eleştirel Yaklaşımlar. İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Öztürk, C, Dilek D. “Hayat Bilgisi ve sosyal Bilgiler Öğretim Programları”. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. Pegem-A. Ankara, 2002.
- Öztürk, T. (2003) İlköğretim Tarih Konularının Öğretiminde Yaratıcı Düşüncenin Harekete Geçirilmesi: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Paykoç, F. (1991) Tarih Öğretimi , (Ed. B. Özer) Eskişehir: A. Ü. A. F. Yayınları.
- Rıza, E. T. (2000) Çocuklarda ve Yetişkinlerde Yaratıcılık Nasıl Uyarılır. Yaşadıkça Eğitim Dergisi .Sayı: 68.
- Saban , A. (2001) Çoklu Zeka Teorisi ve Eğitim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Saban, A. (2002) Öğrenme Öğretme Süreci.Yeni Teori ve Yaklaşımlar. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Safran, M. (1993) Tarih Öğretiminin Eğitimsel Amaçları. Ankara: Belleten, c. LVII sayı 220’den ayrı basım. Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Sakaoğlu, N. (1991) Osmanlı Eğitim Tarihi . İstanbul: İletişim Yayınları
- Tekeli, İ. (2000) Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması, İlköğretim Okulları ve Liselerde Tarih Eğitimi . İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2001) Yaratıcı ve Çağdaş Bir Tarih Eğitimi İçin. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.